Türkiye’de 1922–1980 Arasında Kanser Bilimi

Cancer Science in Turkey Between 1922–1980

Prof. Dr. H. Hüsrev HATEMİ^{ID}

HHH: 0000-0001-5231-4106

İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

1946 yılında *Pratik Doktor* adıyla yayınlanan dergide Dr. Perihan Çambel “Türkiye’de Kanser Savaşının Tarihçesi” başlıklı bir yazı yayınlamıştı.

1946 yılı Ankara Tıp Fakültesi’nin kurulduğu tarihtir. Buna göre, 1946 yılında yazılan bu tarihçe İstanbul Tıp Fakültesi ve Sağlık Bakanlığı’nın çabalarını toplamıştır. 1950’li yıllarda Ankara ve Ege Üniversitesi çalışmaları da ürün vermeğe başlayacaktır.

Dr. Perihan Çambel’in bildirdiğine göre 1937’ye kadar Türkiye’de kanser mortalitesi konusunda yayınlar ve istatistik bilgiler çok zayıf durumdadır. Bu dönemde yalnız Dr. Hamdi Suat Aknar’ın 1929-1930’da Viyana’ya ve 1932-33’de Madrid’de kanser kongresine katıldığı kaydedilmiştir. Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan da Prof. Dr. Hamdi Suat’ın Milli Türk Tıp Kongresi’nde 1929’da “Kanser Raporu” tebliğ ettiğini bildirmiştir.

1936’da Hulusi Behçet, Bruxelles’de kanser kongresine katılmıştır.

Prof. Dr. Kemal Atay, Prof. Dr. Hamdi Suat Aknar’ın 1925 yılında iki bilimsel bildiride bulunduğunu, Haydarpaşa Tıp Fakültesi’nde yine 1925’de Kanser Enstitüsü kurulduğunu bildirmiştir. Prof. Dr. Hamdi Suat’ın ölümü ile eylemsiz kalan Kanser Enstitüsü ve “Kanserle Mücadele Teşkilatı”nın, 1934’de “L’union Internationale Contre le Cancer” adlı uluslararası örgüte üye olarak tekrar canlandığını öğreniyoruz.

Kanser ile Mücadele Teşkilatı’nın Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarının tayin ettiği 30 konsey üyesi ve bu konsey üyelerinin aralarından seçilen altı kişilik bir komitenin Uluslararası İlişkilerde görevli olduğunu yine Kemal Atay bildiriyor.

3’üncü Milli Türk Tıp Kongresi’nde (1929) Prof. Dr. Tevfik Sağlam şunları söyler:

“Kanser, başımızdaki sayılı belâlardan birisidir. Bununla

mücadele etmek mecburiyeti vardır. Şu halde, sıtma ve verem için nasıl mücadele başlattıksa kanser için de aynı şekilde davranmalıyız.

Prof. Dr. Perihan Çambel 1929-1942 arasındaki kanser ile ilgili çalışmaları şöyle değerlendiriyor:

"Hamdi Suat Hoca, Orta Avrupalı patoloğlarla şahsi dostluklar kurmuş, kanser teşhisine hizmet eden biyopsileri yapmış ve adetâ “ismi var cismi yok” denilecek bir kanser laboratuvarı kuran ilk kanser araştırmamızdır.

Çevresinin onu anlamaması, karakterindeki depressif eğilim dolayısı ile yersizlikten, personelsizlikten, parasızlıktan, anlayışsızlıktan baltalanan, kendini dışa vuramaması yüzünden gerçek değeri belirmeyen bir fikir adamıydı. Halbuki, Üniversite Reformu sırasında ideali olan ve kanserle mücadele olan ve kanserle savaşacak bir Enstitü, zihninde oluşmuştu. Bu onda, Türk ve Orta Avrupa ruhlarının izdivacından doğan mistik-ilmi düşünüş ve görüşlerinin bir bileşimi idi. Düşündüğü Kanser Enstitüsü, bir propaganda ve istatistik bürosundan, histopatolojik ve histogenetik incelemeler yapacak doku kültürü laboratuvarlarından ve aynı konuda hayvan deneyleri yapacak bir başka laboratuvarından oluşacaktı.

Bu teşekkül, teorik bir şekilde kurulmuş olan “Kanserle Mücadele Cemiyeti” ile ilişkide olacaktı. Cemiyetin merkez komitesi uluslararası temasları yapacak ve Enstitü çalışmalarını destekleyecekti.

Bu hayal, yine Orta Avrupa zihniyeti ile ve memleket çağında olarak, bugünkü İstanbul Üniversitesi’nde siliğe bir hayat yaşamaktadır."

Devlet ve Millet bünyelerinde koruyucu hekimliğin önemli bir rol oynadığına inandığını bildiğimiz Dr. Kâmil İdil, yapılacak bu kanser mücadelesini, fayda-

cı bir görüşle ve ayrıntıları uzmanlara bırakarak kanser mücadelesini şu şekilde özetliyor:

1- Koruyucu Hekimlik (Prevention)

2- Tedâvi

3- Araştırma

Perihan Çambel 1945'de, "Bu saydıklarımız dışında bu-
günkü kanser teşkilâtımız gerek Hamdi Suat'ın gerekse
Kamil İdil'in çizdiği programdan çok uzaktır" diyor.

Üniversite Reformuna kadar olan dönemde yapılan ça-
lışmalar:

A- Milli Türk Tıp Kongreleri:

İkinci Milli Türk Tıp Kongresi, 1927'de toplandı. Ham-
di Suat Bey, Kanser mücadelesi başlatılmasını önermiş,
fakat çoğunluk elde edilememiştir. 1929'da Hamdi Suat
Aknar "Hiç olmazsa ismen (sadece ad olarak) bir Kanser
Cemiyeti kuralım. Çünkü bu Uluslararası Kanser Cemi-
yeti 1931'de ya Londra'da yahut İspanya'da kurulacaktır.
Bize de resmen sordular. Hiç olmazsa bu gibi şeylere biz
de iştirak edelim."

Bu konuşmanın ardından Tevfik Sağlam'ın yaptığı ko-
nuşmadan, önceden bahsettik. 3. Milli Türk Tıp Kong-
resinin özel konuları Frengi ve Kızıl hastalıklarıydı. Bu
konular yanına Kanser konusu Abdülkadir Lütfi ve Ka-
zım İsmail Gürkan'ın savunmasıyla güçlkle girebilmiş-
tir. Kongrenin ikinci gününde Saim Ali Dilemre ile Lütfi
Aksu'nun Kanseroloji hakkında raporları okunmuştur.

Öğleden sonra, Ahmed Kemal Atay ve Ahmet Burha-
nettin Toker'in "Kanserin Cerrahi Tedavisi" raporları ve
Tevfik Remzi Kazancıgil'in uzun ve yabancı kitapların-
dan derlenmiş raporları okundu. Ancak Kemal Atay'ın
raporunda, bize ait bazı istatistik bilgiler vardır.

B- Ankara Kızılayı'nın Kanser Laboratuvarı:

1929 kongresinden sonra Haydarpaşadaki Tıp Fakülte-
sinde ismi var cismi yok şekilde Kanser Enstitüsü ça-
lışmaları başlamıştır. Hamdi Suat Aknar'ın Nebat Kanseri
(bitki kanseri) ve Farelerde Katran kanseri çalışmaları
yapılmıştı. Fakat bu çalışmaları yapan Hamdi Suat Ho-
ca'ya kendi fakültesi ilgisizlik gösteriyordu. Kanser ça-
lışmaları için Ankara Kızılay Merkezi'nden Eylül 1931,
Ağustos 1931 ve son olarak Ekim 1933'te 1000'er lira
gönderilmiştir. Bu sebeple, Hamdi Suat Aknar "Ankara
Kızılayı Kanser Laboratuvarı" adresi ile yayınlamakla,
Fakültenin ilgisizliğini belirtmek istemiştir. Bu labora-

tuvarın yeri olarak Haydarpaşa Tıbbiyesi'nde üç yer
göstermek mümkündür.

1- Konferans Salonunun yanında, merdiven altın-
da Kızılay yardımını ile alınan birkaç ciltlik Patolojik
Anatomi Kitabı (Henke-Lubarsch). Bu laboratuvarıda
ilk doku kültürü çalışmaları yapılmıştı. Yine bu la-
boratuvarıda Paris'ten Hamdi Suat Aknar'ın getirdiği
"Murray Karsinomlu" iki fareden kendisinin yetiştir-
diği beyaz farelere, ilk kanser transplantasyonu tecrü-
belerini de kendisi yapmıştır.

Dr. Perihan Çambel bunları yapmak için, "Paris'te
bulduğum sırada Cogit laboratuvarı'ndan, Tıp
Fakültesi hesabına ufak bir takım satın almıştım.
Reform sırasındaki taşınmada bu âletler, kaybol-
muş olmalı, çünkü 1934'deki asistanlığımda bunları
bulamadım" diyor. O sırada Perihan Çambel, henüz
soyadı kanunu kabul edilmediğinden Perihan Cemil
adı ile Paris Kanser Enstitüsü'nde çalışmış. Üniversite
Haydarpaşadan İstanbul'a taşınınca Patolojik Anato-
mi Enstitüsü'nde asistan olmuştur.

2-Histoloji Laboratuvarı ve çalışma alanı olan geniş
oda. Beyaz Farelerde Kronik Katran Papillomları ça-
lışmaları bu odada yapılmıştır. Bu laboratuvarıdan,
papillomlu farelerden, yapılmış kesitlerden hiçbir iz
kalmamıştır. (Perihan Çambel, her halde Reform sı-
rasında bunların atıldığını söylemek istiyor).

Bu laboratuvarıda bitki kanseri çalışmaları, Berlin
Kanser Enstitüsü direktörü Blumenthal'in gönderdiği
Bacillus tumefaciens suşları ile bitkilerde yapılmış bit-
ki kanserlerinin histolojik gelişimi izlenmiştir.

3-Hayvan Laboratuvarı:

Bu laboratuvarıda Hamdi Suat'ın nesil nesil ürettiği
beyaz fareler ve güvercinler bulunuyordu. Bunların
reform sırasında ne oldukları meçhuldür.

Bu döneme ait olan, araştırma yazılar:

1-Über die Histogenese, Bau und Natur der sog.
Pflanzen-Krebses und dessen Metastasen Zeitschrift
für Krebsforschung Bd 30 heft.6 1930

2-Über die Thymogenen Geschwülste Virchows Ar-
chiv Bd:284 H:1, 1931 (Dr. Halis Sarıkadioğlu ile
müşterek)

3-Endothelioma Peritheliale bulbi pylorum Zeitsch-
rift für Krebsforschung 32/4.1932

4-Einen Insulargenetisches Pankreas karsinom (insu-
lom) Zeitschrift für Krebsforschung 32/4.1930

5-Über die Metaplasien des Basal cell Krebses sein

Praecanceröses Stadium und den character der bösar-tigen Geschwultzzellen Virchows Archiv, 289/2,1933

6-Über des sogenanten Pflanzen Krebs und seine Me-tastazen und ihre Vergleichung mit den Tier gewaech-hen. Virchows Archiv 287/1,1932

7-Sur l'Histologie de le sarcome de Kaposi. Annale d'Anatomie Pathologique. (Hasan Reşat Sığındım ile birlikte)

8-Coelothelioma-Madrid Kongresi, 1933

Budapeşte'de yayınlanan *Acta Cancrologica* adlı dergi-nin kapak sayfasında Redaktörler arasında Hamdi Suat (İstanbul) şeklinde adı yazılıdır. Türk Kanser Taharri ve Mücadele Cemiyeti, Hamdi Suat'ın haksız yere Üni-versite dışı bırakılmasıyla dağıldı. Bu cemiyetin genel sekreteri Kazım İsmail Gürkan idi. Bunlar gösteriyor ki Kanser Savaşı demek, Hamdi Hoca demekti.

Üniversite dışında bırakıldıktan sonraki bir iki yılı Gu-raba Hastahanesi Ye's ve ızdırıp halinde geçti. O gün-lerde Avrupa'lı dostlarından Gereb ve Blumenthal, ona bir mektup yazarak *Acta Cancrologica* dergisi editör komitesine davet ettiler. Hamdi Suat, bu dergiye geç-mişteki yazılarından derleme gönderdi. Çünkü kendi-sine vurulan büyük darbe, yaratıcı kudretini söndür-müştü.

Üniversite Reformu'ndan sonra Kanser Enstitüsü

1936 yılında Brüksel'de toplanan 2. İnternasyonal Kan-serle Savaş Kongresi (2th International Congress of Scientific and Social Campaign against cancer) Hamdi Suat'ın Madrid'de katıldığı ilk kongre serisinden idi. Bu kongreye İstanbul Tıp Fakültesi, resmi delege olarak Oberndorfer'i ve Deri Hastalıkları Profesörü Hulusi Behçet'i gönderdi.

Oberndorfer, Shope'un tavşan tümörü hakkında İs-tanbul'da yaptığı ilk incelemelerini ve Akciğer Kanseri hakkında da kendisinin Münih'te yapmış olduğu ince-lemeleri götürdü.

Kongreye bizzat katılmadan, Patolojik Anatomi Profe-sörü Philippe Schwartz da gliomalar hakkında tebliğ göndermiş ve kongre kitabında yayınlanmıştı.

O zaman Radyoloji Enstitüsü Direktörü olan Fritz Des-sauer, provokasyon ışınılandırması hakkında iki bildiri sunmuştu. Bu kongreden dönen Oberndorfer ve Hu-lusi Behçet, dekanlığa verdikleri kongre çalışmalarını bildiren yazılarında bir de Kanser Enstitüsü kurulma-sını talep ettiler. Oberndorfer, teklifinde kadirşinalık

göstererek Hamdi Suat'ı anarak "Böyle bir Enstitü'nün çekirdeğini, maalesef ömrü yetmedi" demişti.

10 Aralık 1936 tarihinde Rektör Cemil Bilsel, Oberndorfer'i ve Hulusi Behçet'i Rektörlüğe çağırarak on-larla görüştü. Bu görüşmeden sonra teklif, Milli Eği-tim ve Sağlık Bakanlıklarına sunuldu. 5 Nisan 1937'de Milli Eğitim (o devirde Kültür Bakanlığı) Bakan Saffet Arıkan imzasıyla Kanser Enstitüsü kurulmasını uygun bulduğunu bildirdi.

İlk konsey toplantısında Enstitü Talimatnamesi görü-şülerek kabul edildi (4 Mayıs 1937). Kültür ve Sağlık Bakanları, Enstitü konseyinin onursal başkanları, Üni-versite Rektörü ise aslı başkanı sayılıyordu. Tıp Fakül-tesi Dekanı, as başkan sayılıyordu.

Kanser Enstitüsü Direktörü: Prof. Dr. Oberndorfe

Konsey Üyeleri: Sağlık Bakanlığı Hıfzıssıhha Dairesi Reisi, İstanbul Sağlık Müdürü, Akil Muhtar Özden, Abdülkadir Noyan, Ali Esad Birol, Mim Kemal Öke, Lütfi Aksu, Tevfik Sağlam, Salahattin Erk, Feridun Şevket Evrensel, Kazım Esad, Kantorowitz, Oberndorfer, Schwartz, Nissen, Neşet Ömer, Frank, Behçet Sabit Erduran, Hulusi Behçet, Liepmann, Tevfik Remzi Ka-zancıgil, Besim Turhan, Kazım İsmail Gürkan, Suphi Neşet Bekem, Konsey Başkanı: Cemil Bilsel Atay.

Birinci Asbaşkan: Kemal Atay, İkinci Asbaşkan: Gülha-ne'den Murat Cankat ve konsey sekreteri Sedat Tavat.

1940'da ölen Liepmann yerine Radyoloji Direktörü Syalitzer seçildi.

Uluslararası Kongreler

1938'de Paris'te toplanan İnternasyonal Kanser Hafta-sı ve röntgen ile Curie anılmasında, Kemal Atay, Lütfi Aksu, Tevfik Remzi Kazancıgil delege olarak seçildi. Bu kongreye o zaman Paris'te olan Kazancıgil katıldı ve dönüşünde konseye bir rapor sundu.

1939'da New York Atlantic City'deki 3.Uluslararası Kan-serle Mücadele Kongresi'ne Fahri Arel katılmış, Oberndorfer, Berta Ottenstein, Peter Ludovig ise katılma-dan bildiri göndermişlerdir.

Diğer Faaliyetler

Prof. Dr. Oberndorfer, resmi ve özel hastanelere bir yazı göndererek kanser hastalarının patolojik muaye-nelerinin, Enstitü tarafından ücretsiz yapılacağını du-yurdu. Bu teklif, çok iyi karşılandı. Ayrıca Oberndorfer

haftada bir gün patologlar için projeksiyonlu konferanslar düzenledi.

Hastahanelere istatistik bültenleri gönderiliyor ve kanser istatistiklerinin bildirilmesi isteniyordu.

1933 yılında Enstitüde incelenen biyopsi sayısı 410 iken, 1943’te bu sayı 19465’e yükselmiştir.

Enstitünün bir hayvan ahırına vardır. Eski Bekirağa Bölüğü binasının karanlık ve rutubetli bir binası deney hayvanları için ayrılmıştır. Prof. Dr. Üveyo Maskar’ın emeğiyle bu bölüm iyi çalışmakta, hatta üniversite dışı araştırmacılara da deney hayvanı verebilmektedir.

Buraya kadar, Türkiye’de Kanser Bilimi (Onkoloji) ve tarihçesinin tamamını Prof. Dr. F. Perihan Çambel’in 1946’da *Pratik Doktor* dergisinde yayınlanan yazısından özetledim. 1988 yılında Prof. Dr. Bülent Berkarda Türkiye Onkoloji Biliminin gelişimini şu şekilde anlatıyor:

Cemil Topuzlu’nun İstanbul’da yayınlanan *Gazette Medicale D’Orient* dergisinde Ocak 1904 tarihli “*Essais de Traitement du Cancer*” başlığı altında yayınlanan yazısı, bizdeki ilk radyoterapi makalesidir. Dr. Rasih Emin, 1904 yılında yine bizdeki ilk radyoterapi sonuçlarını yayınladı.

Türkiye’de Çağdaş Radyoterapiye geçiş, 1933 Üniversite Reformu’ndan sonra gerçekleşmiştir.

1933’te Almanya’dan ayrılmak zorunda kalan, Fizik bilgini Dessauer, İstanbul Tıp Fakültesi içinde, Çapa’da Radyoloji ve Biofizik Enstitüsü kuruluşunu organize etmiştir. Dessauer’den sonra Prof. Dr. Tefvik Berkman yönetimi devralmış ve büyük hizmetlerde bulunmuştur. Kanser Radyoterapisi 1960’lı yılların başına kadar konvansiyonel eksternal interstisyel ve intrakaviter radyoterapi şeklinde devam etmiştir.

Ankara Tıp Fakültesi’nde konvansiyonel radyoterapi, biri İstanbul Tıp Fakültesi olmak üzere iki cobalt 60 cihazı göreve girmesiyle bizde megavoltaj radyoterapi çağı başlamıştır. 1976 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nde Cobalt 60, Cesium 137, Betatron ve simülatör getirilerek radyoterapi modernleştirilmiştir.

Ankara Tıp Fakültesi’ne 1972’de 30 yataklı bir bina inşa

edilmiş ve Cobalt 60, 2000 Ci’lik Cesium 137 ve 18, MEV betatron cihazı getirilmiştir. Bu dönemde İstanbul Tıp Fakültesi’ne Cobalt 60, Betatron ve lineer akseleratör cihazı getirilmiştir. Sağlık Bakanlığı, 1976’da Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde de radyoterapi merkezi kurulmuştur. Sağlık Bakanlığı, Ankara’da, Etimesgut’ta 1967 yılında Onkoloji Hastahanesi kurdu. Ege Tıp Fakültesi de Cobalt 60 cihazı getirerek, yataklı bir Radyoterapi Ünitesi’ni başlattı. 1987’de Türkiye’de 22 adet cobalt 60, 9 adet elektron terapi (akseleratör), 4 adet intrakaviter radyoterapi için “afterloading” tedavi ünitesi ve kesin sayısı bilinmeyen konvansiyonel radyoterapi cihazı vardır. 1984 yılında radyoterapi, bağımsız bir ihtisas olmuş ve Radyasyon Onkolojisi adını almıştır.

1974 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde Medikal Onkoloji Ünitesi kuruldu. Bu Ünitesinin (seksiyon, sonra 1982’de Bilim dalı) bir de polikliniği vardır.

Yine Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde 30 yataklı bir Pediatrik Onkoloji Ünitesi vardır.

İstanbul Tıp Fakültesinde Kemoterapi 1969 yılında Radyoterapi Kürsüsü’nde başlamıştır (sonra Radyoterapi Anabilim Dalı).

İstanbul’da Sosyal Sigortalar Kurumu’nun Okmeydanı Hastanesi’nde Medikal Onkoloji uygulanmaktadır.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi’nde Medikal Onkoloji Anabilim Dalı 1980 yılında kurulmuştur.

Çukurova Tıp Fakültesi’nde Medikal Onkoloji, kurulduğundan beri faaliyettedir.

Hacettepe Üniversitesi’nde Pediatrik Onkoloji 1971 yılında, Medikal Onkoloji ise 1972 yılı sonunda kurulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Çambel P. Türkiye’de Kanser Savaşı’nın tarihçesi. *Pratik Doktor* 7,8,9,10 sayı 1945
2. Berkarda B. Onkoloji: Türkiye’de 1850 yılından sonra Tıp Dallarında İlerlemelerin Tarihi. Editör: Ekrem Kadri Unat. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları İstanbul 1988 S:332-337